

Dobszay László

GONDOLKODÓ

füzetek

**EURÓPA ÉS A KERESZTÉNYSÉG
VÁROSOK SZERKEZETE ÉS
TÖRTÉNELME
OLVASÓI LEVELEK**

JEGYZETEK A LITURGIÁRÓL:

29. Krisztus, a Király

30. Egy kalkuláció az egyházzenéről

15. szám

2004. január

Gondolkodó Füzetek

Kézirat gyanánt – Felelős kiadó: Dobszay László

1. füzet: A keresztény értelmiségi (I). – Jegyzetek a liturgiáról: 1. Igazság és érthetőség. – 2. Hogyan imádkozzuk a 118. zsoltárt?

2. füzet: A keresztény értelmiségi (II). – Jegyzetek a liturgiáról: 3. Az éneklőszék. – 4. A liturgikus stílus szétesése. – Aquinói Szent Tamás a hit megvallásáról

3. füzet: A keresztény értelmiségi (III). – Jegyzetek a liturgiáról: 5. A liturgikus homília formája. – 6. Benedictus Dominus Deus Israel. – Szent Ágoston beszéde az újonnan megkereszteltekhöz

4. füzet: A karácsonyi virrasztó zsoltosma. – Jegyzetek a liturgiáról: 7. A karácsonyi nagyéneklés. – 8. Az 50. zsoltár utolsó versei. – Melléklet: Az esztergomi zsoltosma karácsonyi matutinuma

5. füzet: A szövegértésről. – Jegyzetek a liturgiáról: 9. Énekek a szentekről. – 10. Sajnálom...

6. füzet: Szövegalkotás és szövegértés – egyházi környezetben. – Jegyzetek a liturgiáról: 11. Gyertyák az oltáron. – 12. Ordo Cantus Missae

7. füzet: A húsvét heti „dicsőséges vesperás”. – Jegyzetek a liturgiáról: 13. A liturgia drámaisága. – 14. Változatosság?

8. füzet: Mi a magyar a zenében? – Hit, remény, szeretet – Jegyzetek a liturgiáról: 15. A pazarló liturgia. – 16. „Búgó kürtök”?

9. füzet: Szemben a feladattal – Kommentár a nagypénteki „Adoratio Crucis”-hoz (Aquinói Szent Tamás: Vajon helyes-e Krisztus keresztségét imádó tisztelettel illetni?) – Jegyzetek a liturgiáról: 17. A Máté-passió. – 18. Húsvéti népekeinkről

10. füzet: Az orációk fordítása (Mezey László szellemi hagyatékából) – A gyermekkori emlékek (Raissa Maritain írásából) – „Jön a vihar...” – Az úrnapi vesperás Magnificat-antifónája (az Isztambuli Antifonáléból) – Jegyzetek a liturgiáról: 19. Egy mennybemeneteli prédikáció margójára – 20. Aquinói Szent Tamás arról, hogy miért lett Krisztus mennybemenetele a mi üdvösségünknek oka

(A jegyzék folytatása a hátlapon)

Európa és a kereszténység

„Mi a magyar a zenében?” – erről a jól ismert (hetven éve Kodály-nak is feltett) kérdésről kellett előadást tartanom tavaly az oxfordi egyetemen. (Átformálva, lerövidítve megjelentettem itthon is, a Gondolkodó Füzetek 8. számában, 2003, április.) Minél többet töprengtem a témán, annál inkább úgy láttam, nem lehet megnevezni karakterjegyeket, az állandó vagy éppen örökös sajátságot, ami a magyar zenét magyarrá teszi. Mi a magyar a zenében? Raimundus (első névvel ismert zeneszerzőnk) és Bartók, Tinódi és Kurtág, Istvánffy és Egressy, Zarewutius és Mosonyi, Kodály és Fusz János... Egyszóval: ami zenénket magyarrá tette, az maga a magyar zenetörténelem, a maga egészében.

És micsoda Európa? Kétségkívül valami sajátos, valami, ami különbözik az aztékoktól és különbözik Kínától, különbözik az afrikai törzsektől, az indiai kultúrától is... Talán azt is kimondhatjuk, hogy Európa a jövő felé való nyíltságával, hihetetlen történelmi fejlődésképeségével (meg persze az ezt lehetővé tevő folytonossággal, hagyományőrzéssel) vált ki az emberiség nagy családján belül. De ha ennek összetevőit keressük, abból semmi sem hagyható ki, Európát egész történelme tette európaivá. Aki van olyan bátor, hogy meg akarja határozni Európa szellemi arculatát és meg akarja nevezni annak létrehozó erőit, az egész európai történelem fölött kell szemlét tartania.

Kiemelhetünk e hosszú folyamatból időszakokat és azokban ható tényezőket; különbséget tehetünk azok közt jelentőség, intenzitás tekintetében. De semmiképpen sem emelhetünk ki egyet úgy, hogy legalább megengedően nem gondolunk valamennyi fontos tényezőre. Ha csak nagy vonalakban futunk is végig gondolatban az európai történelmen, könnyű belátnunk, hogy bármelyiket törölnénk is az olyasféle hagyományok közül, melyeket alább (példaképpen) megemlítnék, az egész „Európa-ház” összeroskadna.

Európa bölcsője nem is Európában volt, hanem a három kontinens beltengerének vidékén, a Mediterráneum partvidékein. Kis Ázsiából kaptuk például azt a két eszközt, mely lehetővé tette, hogy a világot az ész erejével megragadjuk: a betűt és a szisztematizált számrendszert. A zsidóságtól kaptuk annak eszméjét, hogy nem földi hatalmaknak kell

életünkkel elszámolnunk, hanem egy azok fölött álló, megvesztegethetetlen valóságnak. Agyunkat a görög filozófia (benne politikai filozófia, metafizika, esztétika) és a görög matematika (az indirekt bizonyítás elve) iskolázta be; a görög költészet vált önkifejezésünk első emlékművévé, és a kiművelt szó (a kiművelt gondolat) görög kultusza nemzette azt, amit tudománynak (vagy inkább: a tudomány alapfeltételének) nevezhetünk.

Megkísérthet a gondolat, hogy semmi sem hatott erősebben az európai társadalomra, mint Róma nagysága. Az európai politika századokon át szinte nem is volt egyéb, mint a kétezer évvel ezelőtti – harcok, polgárháborúk, villongások, gyújtogatások közt is fénylő vagy pislákoló, harcok, polgárháborúk, villongások, gyújtogatások közt is vágyva felidézett – Pax Romana visszaállításának meg-megújuló kísérlete; s egy átgondolt, többé-kevésbé kiegyensúlyozott, megfelelő technikákkal működtetett jogrend, hiszen a nép nem is más, mint a joggal élő emberek közössége (*collectio hominum ad jure vivendum*), s aki ezen kívül reked: barbár (*barbari sine lege vivunt*). Nem véletlen, hogy Hitler, e fehérek közt nem-európai egyik első intézkedésével a római jog oktatását szüntette meg. És jut eszembe a két utóbbi idézetről: a latin nélkül sincs Európa. Mert a latin több, mint a rómaiak nyelve, inkább a szellemi fegyelem, az elvek világos – közmondásszerűen fejben tartható – megfogalmazásának technikája és persze térben és időben egyesítő erő. (Ha valaha volt indoka a latin restaurációjának – legalábbis bizonyos funkciókban –, vajon nem éppen az Európai Unióhoz illene az? Lehetőséges, hogy ha az Európai Unió alkotmányának normaszövege latin lenne, akkor értelmezése sem okozna később majd annyi zavart...)

S most érkeznenék a kereszténységhez. Felettébb kíváncsatos lenne most öt percre elfeledkezni arról a sok hablatyolásról, amivel e név lehasználói a szót szinte minden értelmes jelentéstől már-már megfosztották. Mi hát a kereszténység, és mi volt Európa számára és mi a mai Európa számára?

A kereszténység mindenekelőtt: vallás, helyesebben: religio, tehát Isten és ember közötti kötelék meghatározott módja. Éppen ezért: csak a keresztényre tartozik, csak ő tudja és tudhatja, hogy mi a kereszténység.

Ez az *arcanum fidei* (titokfegyelemmel őrzött hit) igazi értelme. Nem az üldözéstől való félelem miatt kell elrejtteni a kereszténységet, hanem azért, mert az közölhetetlen. Megítélésére nem illetékes, és nem is képes a kívül álló. Mit mond neki: ősbűn, megváltás, engesztelő áldozat, szentségi valóság. A keresztény embernek készen kell állnia, hogy hitét megvallja, hogy reménységéről számot adjon, de „*nolite dare sanctum canibus neque mittatis margaritas vestras ante porcos, ne forte conculcent eas pedibus suis, et conversi dirumpant vos*” (hadd rejtsem el ezt a kemény mondatot is a latin gyengéd palástja alá).

Ha a kereszténység mégis Európát alakító társadalmi erővé lett, az maguknak a keresztényeknek köszönhető. S ha most elfeledkezünk a kereszténység igazi, vallási tartalmáról, s megkérdézzük, mi az a többlet, ami a kereszténységből átáramolhatott a társadalom civil életére, kettőt emelek ki: a halhatatlan lélek hite és az irgalmasság. A halhatatlan lélek alapozta meg annak hitét, hogy „szívünk míg vágyat érlel, nem karto-ték-adat”; az ember nem ezresével boldogítható és bolondítható, formálható, felhasználható, vagy vágóhídra hajtható hústömeg.

És akinek legnagyobb tette az volt, hogy keresztthalált szenvedett, megtanította, hogy a szenvedés nem elvettetés, hanem szerénységében is érték lehet. Ezután nem lehet elfordulni a szenvedők, szegények, koldusok, tudatlanok, árvák, özvegyek, magányosok sírása elől; a „maguk keresték a bajt maguknak” gőgje helyett éppen öbennük kell a kereszténynek meglátnia a szükségét szenvedő Istent. És ez egész Európára rákényszerítette a részvét és irgalom kötelezettségét.

Mivel pedig ez a magatartás ellenére van az emberi természetnek (mely önmagát akarja és önmagának akar), azért azt a leckét is magában hordta, hogy mindennél nagyobb győzelem, ha valaki képes önmagát legyőzni.

Még egyszer: a kereszténység nem a szeretet, nem az irgalom, nem az áldozatvállalás vallása. A kereszténység igazi vallás, tehát az Isten-ember viszonyról szól, s Istent nem alakítja át garanciatényezővé. De ez az „igazi” kereszténység, mint mondtuk, titok, amit a hívő szemérem-mel őriz magában, nem félelemből, hanem mert úgy tartja ölelő karjaiban, mint legféltettebb szerelmét. Nincs gusztustalanabb, mint ha Istent (vagy a kereszténységet) husángként lóbálja kezében mások ellen.

Ugyanakkor a kereszténység, amint az egyes emberekben, intézményekben, magatartásformákban jól-rosszul testet öltött, kilépett és kiléphetett a vallási szféra határain túlra. Ám, ha hű akar lenni önmagához, akkor nem azzal lép a „civil” társadalomba, hogy magát reá kényszeríti, hanem úgy, hogy a lélek tiszteletének, a részvétnek és az áldozatvállalásnak csendes példáját nyújtja.

A kereszténység kétszeresen is része Európa múltjának és alkatának: mint az Egyházban és a szívekben élő vallás, és mint valódi lényegét elrejtő kisugárzás. Mint egyszerű kenyér, melynek színe alatt nagyobb jók rejlenek.

A témánál való hosszabb elidőzés után folytassuk a vázlatos történeti pályát. Ha a mai Európa pátriárkáját keressük, Nagy Károlyra kell rámutatnunk. Ő (vagy még inkább, az általa választott munkatársak) műve a működőképes iskolarendszer, mely nélkül nem születik meg az Európát működtető tisztviselő-tanár-tudós-mérnök-művész-társadalom; a karoling birodalom műve a középkori államszervezési modell, az átfogó európai intézményhálózat, s egy sor olyan addig diszparát elemnek egységbe foglalása, mely csak egymásra hatva fejthette ki hatását.

Az arab tudomány megjelenése nemcsak a filozófiának adott új indítást, de a matematika, az orvostudomány is neki köszönheti új fellendülését. Hajlamosak vagyunk a filozófiát az emberiség szép, haszontalan kedvtelésének tekinteni. A középkori történet világossá teszi, miképpen nőtt ki az „artes” és a filozófia oktatásából a tudomány feladatainak, módszereinek, bírálati és ellenőrzési kritériumainak egész rendszere, milyen szolgáltatokat tettek a pallérozott agyműködés tréningjének. Ebből az iskolázásból születtek meg a természettudomány első eredményei (például a középkori angol egyetemeken), s így végső fokon a modern tudomány, technika, s azon keresztül a mai mindennapi ember életmódjának eszköztára is. Efféle fejlődést egyetlen Európán kívüli társadalom sem produkált a második évezred során.

Európa nem lett volna azzá, ami lett, ha nem lett volna egy olyan „gyermekkora”, mely egy küismerhető, zárt világba helyezte az embert és a közösségeket. Jól ismert a mondás: a kölni katedrális nem épülhetett volna meg dogmák nélkül (ezt a tételt Sztravinszkij ismételte meg a

zenére vonatkozóan). A továbbfejlődését viszont mindig a kultúra és élelvilág zártságának feladása tette lehetővé. Bizonyára nem veszteségek nélkül. A gyermek akkor tud fejlődésében továbblépni anélkül, hogy információs-orientációs válságba kerülne vagy éppen katasztrófa fenyegetné, ha horizontja fokozatosan távolul. A népzene azért tudta életerejét addig, ameddig megőrizni, mert új hatások érték, de mindig csak annyi, amennyit az adott közösség még fel tudott dolgozni, összhangba tudott hozni korábbi stílusával.

A humanizmus kora ráébresztette az embert arra, hogy a természetes és a természetfölötti nem gyúrható össze egyetlen, artikulálatlan glóbuszá. A kettő megkülönböztetése nem jelent szükségszerűen ellentétet vagy akár elválasztást: megkülönböztettek, hogy azután kapcsolatba hozhassam a megkülönböztetett dolgokat. A protestantizmus és az azt követő keserves évtizedek még a természetfeletti világában is kikényszerítette a különbségek elismerését.

A felvilágosodás szabadsága nem azt jelenti, hogy mindenkinek mindent szabad. A középkori kis libertásokban (melyek egy-egy közösséget kivettek az általános szabályok alól) kívánt mindenkit részesíteni, a vér hatalmának barbár-pogány eszméjét lerombolni a születési kiváltságok megszüntetésével, az egyenlőség eszméjével. A gondolkodásmód e változása az emberi személy méltóságának európai eszméjében teljesedett ki, s ennek politikai síkon való megvalósítását hozta a „társadalmi szerződés” elve, mely a hatalom szolgálatként való felfogását (e végső soron evangéliumi gondolatot) ideológiailag megalapozta. Csak Európában született meg a szocialista kísérlet is: a születési előjogok után a vagyoni előjogok kizárása a társadalmi viszonyokból.

Európa természetesen nem csak ezen történelmi értékek summája: a kontinens a maga testében hordja a történelmi kudarckok, hitványságok, hazugságok, erőszakosságok, önzések, jó szándékú tévelygések egész konglomerátumát is. Nincs az eddig felsorolt tényezők közt egy sem, melyet a maga tényleges történelmi megvalósulásában feldicsérhetnénk. Súlyos köteteket tölthetne be a francia forradalom, a szocializmus, a kereszténység, a zsidóság, az európai filozófia, tudomány, művészet bűneinek, tévedéseinek, csalásainak és csalódásainak felsorolása. Nehéz is

lenne megmondani, mi az, ami mindebben bűn, s mi az, ami ellenhatás valami más bűnre vagy hibára.

Mindenesetre Európa: mindez így együtt, maga a történelme. S ha a jobbik Európát keressük, igazi csillagokat keresünk történelme egén, azt nem is mozgalmakban, csoportokban, áramlatokban, világnézetekben fogjuk meglátni, hanem egyes személyekben: Homeros, Asszisi Ferenc, Bach, Descartes, Shakespere, Szent Erzsébet, Mann, Emily Bronte, Fra Angelico, Aquinói Tamás, Mozart, Einstein, Pascal... ki-ki folytathatja napestig.

És mit kezdjen mindezzel az Európai Unió alkotmánya? És ezen belül: mit kezdjen a kereszténységgel?

Talán legjobb, ha semmit. Embertelen feladat lenne itt a mérleget felállítani. Maga is európai lángelme legyen, aki méltóképpen meg tudja fogalmazni, miből van csinálva Európa. A kereszténység sem nyer abból semmit, ha egy banális mondatot róla belefogalmaznak az alkotmányba. A nagy kérdés az, mennyire keresztény tényleg Európa. De nem ám politikai értelemben! Úgy könnyű kereszténynek lenni. Megpróbáltuk elmondani, mit jelent kereszténynek lenni. Ki lát bele a szívek rejtekébe, hány százalék keresztény ebben az Európában, s mit jelent ezek kereszténysége? Az elkereszténytelenedett többséget az európai alkotmány sem hozhatja vissza a kereszténységbe. Hanem csakis az Egyház, ha helyreállítja szellemi, morális, sőt intellektuális erejét és tekintélyét. Félő, hogy ez a nagy erőlködés, „Selbsbehauptung” az Egyház meggyöngyölését jelzi – meg persze azokét a pártokét, melyeknek a kereszténység a csali, mellyel szavazókat remélnék fogni.

Öncsalás (vagy közcsalás) azt gondolni, hogy Európa „lelket kap” attól, hogy az alkotmány megemlíti a kereszténységet. Nyilvánvaló, hogy az alkotmány hatására nem fog a közélet kereszténnyé alakulni, nem fognak „keresztény” törvényeket hozni. És nem lesz kereszténnyé az Európában élő muzulmán vagy buddhista, arab vagy néger, elvi vagy gyakorlati ateista – de hogy bosszantani fogja őket, az biztos. Következtetésük világos lesz: ez nem a mi Európánk, ezzel nem is kell szolidárisnak lennünk.

Talán nem egy alkotmány, hanem a gondolkodók dolga elmondani, mi Európa öröksége, mi formálta arculatát olyanná, amilyen. S ha mégis kánonná akarja emelni a közösség ezt az állásfoglalást? Akkor arra kell javaslatot tenni, hogyan foglalható egyetlen mondatba mindaz, amiről eddig szó volt (vagy ami még bizonyára ki is maradt a fentiekből). Akkor beszélni kell arról, ami Európát sajátossá, mástól különbözővé tette; beszélni kell a kereszténységről biztosan, de éppígy még legalább nyolc-tíz történelmi erőről.

És beszélni kell még egy dologról. Az európai történelem meghatározó kezdeteiben: patrióta, de nemzetietlen történelem. Egyetemes akart lenni, nem pedig elkülönülő. Történelme a befogadás történelme is. Róma már fénykorában nyitott volt a provinciák polgárai előtt. A földrajzi értelemben vett Európa akkor alakult ki, amikor a területére jövő barbár népek (nem konfliktusmentesen) összekeveredtek a római őslakossággal. Európa római is, de brit, germán, szláv is. Ha van európaiság, és ha ma ugyanazzal az erővel és örökséggel bír, mint századok folyamán, azt azzal bizonyíthatja, ha kellő okossággal magába tudja építeni – nem csak cselédnek, hanem európai polgárnak – a cigányt, a kínait, a négert, az arabot, az afgánt: azokat, akit európaiságának tudatában lenéz. Lenézte a római polgár is a longobardokat. Végül mégis a longobard vált rómaivá – és a római longobarddá.

„Európa földrajzi valóság, melyet az Atlanti óceán, az Földközi Tenger és az Ural határol. De szellemi valóság is, mely évezredek kultúráját és társadalmi tapasztalatait integrálta magába: a görög, a római, a zsidó, a keresztény szellem teljesítményeit, az arab tudományt, a humanizmus, a felvilágosodás, a szociális felelősségérzet eszméit; ezt az örökséget kívánja a közjó, a szabadság, az egyenlőség, a testvériség, az emberi méltóság szolgálatában egyesíteni, fenntartani, nyíltan arra, hogy javait e közösség határain kívül élőkkel is megossza, s maga is gazdagodjék amazok hozományával.”

Ha kell egy alkotmánynak filozofálni, valami efféle (inkább: ennél jobb) mondat lehetne méltó ahhoz, amiről Babits írta: „magát-tépő házam: Európa”.

Városok szerkezete és történelme

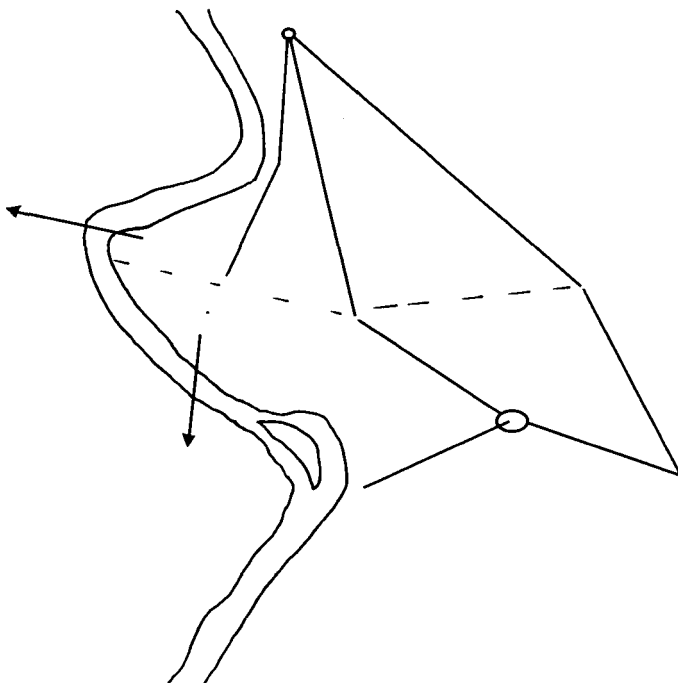
Ha odafigyelek, elég jól tájékozodom idegen városokban. Nem is közepes (vagy éppen gyönges) „vizuális memóriám” révén, hanem mert azonnal megpróbálom megérteni a város struktúráját. Ha fiataloknak akarok megmutatni egy várost, akkor is a városszerkezettel kezdem. Nézd például Rómát: rajzold le a Tiberis nagy kanyarját (a túloldalon máris ott van a Vatikán és a Trastevere helye); aztán indítsd el a ceruzát a Piazza del Popolóról, a három felé ágazó úttal: egyik a Tiberis partjára fut, a baloldali az Esquilinus felé (lám máris ott a Termini pályaudvar meg a Santa Maria Maggiore), a középső, Corso viszont a csúnya tájékoztatósi ponthoz, a Victor Emmanuel emlékműhöz. Nézz onnan jobbra, balra: máris kapcsolatot találtál a Tiberishez, azon túl a Vatikánhoz, amarra meg ismét az Esquilinushoz és a Mária-templomhoz. Aztán indulj előre: a két domb, a Capitolium és a Palatinus, közte a Forum, azon túl a Colosseum. Zárd le azzal, hogy képzeletben tovább mégy a Lateránig, onnan meghúzod a Via Merulánát: újból elérted a Santa Maria Maggioret. Ebbe a rácsrendszerbe aztán mindent belehelyezhetsz (például San Clemente, Prassede, Pietro in Vincoli a Mózes-sel), de belőle ki is léphetsz (mondjuk a Palatinus alján elhaladva föl a Celiusra, vagy tovább, a Tiberis felé az Aventinusra).

Játszd el ugyanezt bármely más fontos várossal itthon és külföldön, vagy akár etűdként saját városoddal.

Mindezt igazából nem turista-szempontról akartam elmondani. Ez a szerkezet feltárja a város történelmét és történelmi lelkét. A város történelmét könyvből kell ugyan megtanulni, de nem könyvből lehet megérezni. Talán nem is tereiből, házaiból, parkjaiból, embereiből, hanem még alapvetőbben: szerkezetéből. Ez a szerkezet a legabsztraktabban, mégis a leghatározottabban vési bele a földkéregbe azt az életet, mely ezen a helyen folyt: az életfeltételeket, adottságokat, akaratokat, alkotásokat, jó- és balsorsokat.

Az ókori Róma eszmei közepén, a Forum Romanumon két út keresztezte egymást. A római ember úgy gondolta, elég a négy szárát meghosszabbítani, hogy az egész földkerekséget birtokba vegyed vele.

S nem ebből a tudatból épültek-e meg a híres római hadi utak, azok, melyeken sokszor még ma is járunk, anélkül, hogy tudnánk róla?

Olvasói levelek (folytatás)

A Gondolkodó 14. számában közöltem néhány tanulságos részletet a hozzám írt levelekből. Ezt most megtoldom még néhány – akkor helyszűke miatt kimaradt – darabbal:

„Én is azok közé tartozom, akik igen keveset tudnak erről a fontos kérdésről (*ti. a liturgiáról*), holott naponta részt veszek a szentmisén, és igyekszem életemet is a hallottak szerint alakítani. Csak ösztönösen éreztem rá arra, hogy mennyit segíthet a szépen végzett liturgia az Istenhez emelkedésünkben, és kerestem ezen alkalmak ismétlődését. Sajnos azt tapasztalom, hogy a papok többsége felőrli magát egyéb tevékenységeiben, ezért már nem igen van energiája a legfontosabb szolgálata végzésére, amelyben pedig senki sem helyettesítheti. Sokan egészen elfásulnak a napi hajtásban, különösen akkor, ha nem egyetlen plébánián teljesítenek szolgálatot. Találkoztam olyan pappal is, aki nagyon szépen végezte a szertartást, de ő lekipásztorként vallott kudarcot a közösségben. Sajnos a hívek többsége is azt szeretné, hogy a szertartás minél egyszerűbb legyen, minél rövidebb ideig tartson, és ne igényeljen különösebb erőfeszítést tőle. Mindezen – mindössze 12 éves – tapasztalatok ellenére reménykedem abban, hogy az új generáció életében másként alakulhatnak a dolgok, ha lesznek, akik ezért imádkoznak és megteszik azt, ami tőlük telik.”

*

„... Mivel mi voltunk az első gimnáziumi osztály Esztergomban, akik 4 éven keresztül tanulták-használták az Éneklő Egyház c. ima- és énekeskönyvet, számomra mindig ez marad a „kánon”, a mérce, hogy hogyan és mit kell egy szentmisén énekelni. (Balázs atya nagy szorgalommal tanította meg nekünk, hálás vagyok Neki érte.)”

*

„Ezzel kapcsolatban kérdésem is lenne, bár nem biztos, hogy ez ilyen 'távoktatásban' megválaszolható. Szeretnénk szervezni itt, ...-on egy kiskórust, szkolát, de nem tudom hogyan fogjak hozzá. Az Éneklő Egyházat kezdenénk tanulni és énekelni, hiszen én ezt ismerem. De nem tudom, hogyan is kell ezt csinálni? Plébános Úr támogatná (leg-

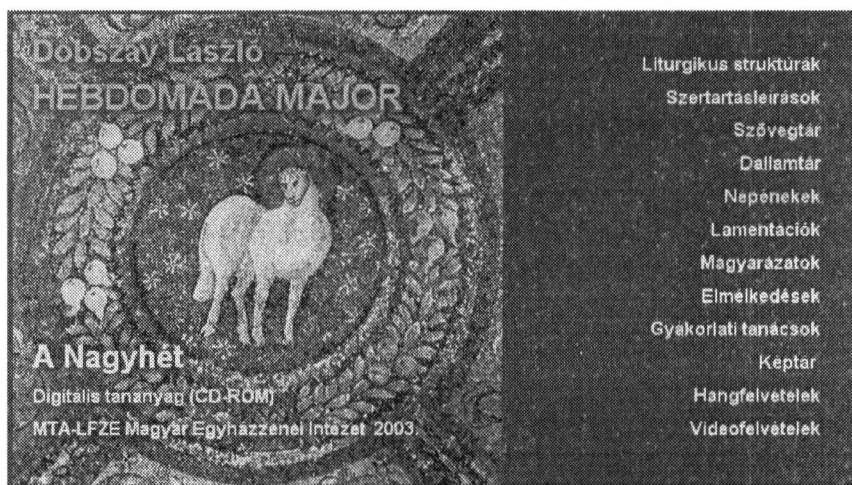
alábbis szóban), de a kántor – aki nagyon tiszteletreméltó módon már 40 éve gyakorolja a hivatását, olyankor is kántorizált, amikor ebből hátránya származott, vagy amikor egy fillért sem fizettek érte – talán életkorából adódóan is, nem hajlandó bevezetni az Éneklő Egyházat a liturgikus gyakorlatba. Néhány könnyebb tételt megtanult ugyan, de igazából szilárd 'hosszannás' alapokon áll. Természetesen szeretnék vele megegyezni, nem akarom 'kitúrni' a munkájából, csupán azt szeretném, ha szebb, változatosabb és 'katolikusabb' lenne a szentmise az ott felhangzó énekek által. Arra gondoltam, hogy gyerekekkel kellene kezdeni – a felnőttek már bizonyos értelemben 'megrögzöttek' –, de módszertanilag nem sok ötletem van... Milyen úton-módon fogjak hozzá, hogy célokat elérjem és közben senkit ne sértsek meg?

Ha megengedi, még egy dologról írnék. Rendszeres látogatója vagyok a Zene és Liturgia című, Magyar Egyházzenei Társaság által szerkesztett internetes honlapnak. Nagyon jónak tartom, minden héten legalább egyszer-kétszer 'benézek', van-e valami újdonság. Nagyon jó és hasznos, hogy megjelennek itt olyan vatikáni stb. dokumentumok, amelyeket a 'hivatalos' Magyar Katolikus Egyház 'elfelejtett' a magyar hívők számára hozzáférhetővé tenni. Ilyen pl. a Musicam Sacram c. rendelkezés fordítása. Az Új Emberben is közzé kellene tenni, hogy végre tudatosuljon a papokban és a hívekben: ha római katolikusok vagyunk, akkor Rómát irányadónak kell tekintenünk.

Amit nagyon hiányolok: egy teljes egyházi évet átfogó énekrend-javaslatot. Akár azt is föl lehetne tenni, amit az Új Emberben heti felosztásban leköznélnek. Vagy nem lehetne azt összegyűjtve egy kis füzetben A-B-C évre vonatkozóan kiadni? Mert nem kell csodálkozni, ha a kántorok imporvizálnak, amikor semmilyen mintára nem támaszkodhatnak... (Régebben a Direktóriumban is közöltek énekrendet. Most már ezt is elhagyták...) A másik: azt hiszem, minden lehetséges internetes helyet megnéztem, de sehol sem találtam meg magyarra fordítva a Szentatya 1988-ban (!) kiadott, Ecclesia Dei kezdetű motu proprióját, amellyel újra engedélyezte a tridenti rítusú latin szentmise bemutatását. Nos, a hivatalos egyházvezetés ezt a római dokumentumot – úgy tűnik – elfelejtette lefordíttatni és közzétenni. Vajon miért? (Én életkorom miatt csak régi misszáléból ismerem a latin misét, de nagyon szépek,

méltóság teljesnek találom.) Ezt a dokumentumot is érdemes lenne közzétenni a Zene és Liturgia" c. honlapon. (Egyébként elképesztőnek tartom, hogy a Római Misekönyv hivatalos magyar kiadásában egyetlen betű sem szerepel latinul, ha egy pap latinul szeretne misézni – mondjuk külföldiek számára – ezt ebből a könyvből nem tudja megtenni. Miközben Róma hangoztatja, a Szentatya többször is kimondta és ajánlotta, hogy az Anyaszentegyház hivatalos nyelve még ma is a latin. A szerkesztők és kiadók melyik egyházhhoz tartoznak...?)”

Január folyamán megjelenik a NAGYHÉT: Digitális tananyag c. CD-ROM. Tartalmazza az órómai, esztergomi, tridenti, XII. Pius- és VI. Pál-féle szertartásrendet és -leírásokat, valamint a Nagyhet („Piros Könyv”) szertartásait, valamennyi szöveget latinul és fordításban/fordításokban, a liturgikus dallamokat, egy bőséges népénekválogatást, a lamentációk és a húsvéti „dicsőséges vespérás” anyagát, liturgikus magyarázatokat a napokhoz és tételekhez, nagyheti elmélkedéseket és imádságokat, gyakorlati tanácsokat a szertartások kivitelezéséhez, képtárat (művészi ábrázolások és liturgikus berendezések, tárgyak), öt órányi hangfelvételt és 40 percnyi videofelvételt. Az egyes tételek előfordulásait a különböző fejezetekben „linkek” kötik egymáshoz. A két CD-t 16 oldalas füzet hordozza, mely tájékoztat azok használatáról, a fejezetek tartalmáról, és rövid mutatóványt közöl minden fejezetből. A kiadvány a Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem egyházzenei tanszakán kapható.

Jegyzetek a liturgiáról

29. Krisztus, a Király

Két mondaton hökkentem meg nemrég egy Krisztus Király vasárnapi prédikációban.

Az első valami ilyesmi volt: Krisztus nem uralkodni akar rajtunk, az ő királysága azt jelenti, hogy (idézem): „felelősséget vállal értünk”. Én ezt még nem hallottam; talán éppen azért hangzott el, hogy olyasmit mondjon, amit a hívő még nem hallott, amit feltehetően ő elmélkedett ki az ünnepről. Először is, milyen szavak ezek, hogy „felelősséget vállaljon értünk”. Krisztus a megtestesült második isteni személy. Kinek vállal ő „felelősséget” értünk? Felelősséget vállalni azt jelenti, hogy valakinek joga van számon kérni az el nem végzett munkát. A megváltás a három isteni személy közös műve, melynek végrehajtására „küldi” az Atya a Fiút. De az Atya és Fiú között a viszony nem olyan, mint egy főnök és beosztottja, vagy egy bíró és vádlott között. Ha Krisztus nem jól váltott meg minket, akkor az Atya felelősségre vonná? Ez legalábbis „piis auriculis offensa” (a jámbor füleknek sértő) megfogalmazás.

Ezen túl: Krisztus királysága (szégyellem magam, de csak a dogmatikai tradíció szerint tudom értelmezni) igenis azt jelenti, hogy ő uralkodik. Ő a törvényhozó, sőt ő maga a Törvény („O Emmanuel, lex et legifer noster”); ő a világ kormányzója; s végül az idők végén ő lesz tetteink Bírója („eljön ítélni eleveneket és holtakat”). A királyság azt jelenti – amennyiben a szavaknak még maradandó értelmük van –, hogy valaki születési joga mindhárom hatalmat (törvényhozó, végrehajtó és igazságszolgáltatás) a legfelső szinten egy személyben birtokolja. Krisztusnak parancsai vannak, azt akarja, hogy azokat megtartsuk. Végző soron ez az ő királysága.

Nem kell ettől félni. Krisztus király, de nem csak király. A „Krisztus Király” kifejezés az ő hozzánk való viszonyának csak egyik vonatkozását mutatja. Ugyanakkor ő Jó pásztor, aki felkeresi elveszett nyáját; próféta, aki Isten igazságát tanítja nekünk; jószákos Orvos, aki meggyógyítja lelki sebeinket; Szentély, akinek megnyílt oldalában biztos helyet találunk; Főpap, aki közbenjár értünk az Atyánál. Ezekkel együtt, és ezek

mellett ő Király is, aki törvényt ad, és elvárja, hogy üdvös istenfélelemből és gyermeki szeretetből parancsolatait teljesítsük.

A másik meghökkentő mondat ez volt: Amikor Jézus Pilátus előtt az igazságról beszél, Pilátus kételkedően kérdi: „Mi az Igazság?”. Nos, manapság az emberek (így a prédikáció:) népszavazáson akarják eldönteni, hogy mi az igazság, ahelyett, hogy Krisztusra hallgatnának.

Amennyire én tudom, emberek soha nem akarták népszavazáson eldönteni, hogy mi az igazság. Emlékezik-e valaki olyan esetre, hogy a népszavazás tárgya matematikai, filozófiai, vagy akár dogmatikai igazság lett volna? (Egyébként a magukat kereszténynek állító pártok is kezdeményeztek népszavazásokat...) A népszavazás nem arról szól, hogy mi az igazság, hanem hogy mi a teendő bizonyos emberi dolgokban. A népszavazás ahhoz a fogalomkörhöz tartozik, melyet a skolasztika a „factibilia” gyűjtőszó alá rendelt.

„Tévedni emberi dolog”. Bíbót idézve: a társadalom életének nagy problémája, hogy míg a fizikában egy kísérlettel el lehet dönteni a kérdést, a történelmi kísérlet évekig, vagy évtizedekig tart és nem lehet megismételni. Ezért bizonyos intézkedések megtételét az emberek összességének döntésétől teszik függővé, hogy ha kiderül a tévedés, legalább ne lehessen mondani, hogy egyetlen ember vagy csoport erőltette rá a döntést a teljes közösségre. A népszavazás éppen nem a biztos igazságról szól, hanem a bizonytalan tennivalókról.

Az igazság elfogadása részünkről nem a többiek vagy a többség véleményétől függ, hanem a felhozott érvek megfontolása után alakul ki bennünk az ítélet és meggyőződés. Ha Isten szól, akkor annak, aki őt megismerte, és hallgat az ő szavára, ez a legnagyobb, mindent eldöntő érv az igazság mellett. Nem matematikai, filozófiai, gazdaságtani, politikai, pedagógiai igazságról: „Én azért születtem, és azért jöttem a világra, hogy tanúságot tegyek az igazságról; mindenki, aki az igazságból való, hallgat az én szavamra.”

Jegyzetek a liturgiáról

30. Egy kalkuláció az egyházzenéről

Az igaz, a szép, a jó, a szent megérdemli buzgó lelkesedésünket. De a legszebb dolgot sem tudja a pusztá lelkesedés fenntartani. Mint Bíbó mondta: minden eszme annyira hatékony, amennyire meg tudja találni magához illő intézményeit. Az intézmény nem feltétlenül pénzt jelent, de van intézményesülés, aminek szilárdságát pénz nélkül nehéz biztosítani. A betegápolást lehet csinálni az irgalmasság testi cselekedete gyanánt. A történelemben mégis betegápoló szerzetes-intézményeket hívtak létre, azok anyagi alapjait is biztosították. Az irgalmasság cselekedete ebben az, hogy a betegápolást jó végezzék.

Az egyházzenei kultúrában is mindig sokat segített az áldozatkészség, a szolgálat és istendicséret lelkülete. De a jó egyházzenét nem lehet fenntartani jó intézményi alapok nélkül. Ma a templomok kilencvenkilenc százalékban az egyházzene „intézménye” az egyetlen alkalmazott (vagy egyes helyeken csak alkalmanként megbízott) orgonista. Szerintem ez a megoldás egy barokk-típusú templomi zene fenntartásához nem volt rossz, de egy liturgikus szellemű egyházzene biztosítására nem alkalmas. (Vö. Magyar Egyházzene: I/2 (1993-94): 131-142 és I/3 (1993-94): 259-271.

Milyen lenne egy átlagos katolikus plébániatemplom kívánatos zenei szertartásrendje? Nem az orgonistára, hanem az énekes kántorokra épülne. A vásár- és ünnepnap i főmisén és vesperáson mintegy hat jó hangú, jó kottaolvasó, többé-kevésbé professzionista énekes szolgáltatóná az igényes (melizmatikus, többszólamú) tételeket, és vezetné az amatőr énekesek, gyermekek és gyülekezet énekét. Négy vezető énekes látná el a vásárnapi reggeli énekes imádságot (laudes). A többi vásárnapi misén és hétköznaponként egy főmisén egyetlen kántor vezetné az éneket a templomhajóban (és énekelné szólóban a nehezebb liturgikus énekeket). Hasonlóképpen egy vezető énekes lenne minden nap megtartandó a laudesen és vesperáson. A jeles istentiszteleteken az éneket orgonista kísérné, illetve pre-, inter- és posztludiumokkal kiegészítené.

Hány szolgálati poszt ez egy héten? Számoljunk! Vasárnap kétszer jelen van a teljes „kántorátus”, a laudesen pedig közülük négyen, ez $6+6+4$ énekesi szolgálat. Ugyanezek váltogatásban, vagy közülük egy-kettő akár főhivatásszerűen látnak, mondjuk, három további vasárnapi misét, köznapokon pedig a laudest, egy misét és a vesperást. Ez együttvéve $3 + 3 \times 6$, vagyis 21. A vasárnapival együtt tehát hetente 37 szolgálat, egy hónapban pedig – hozzá számítva még havonta átlagosan egy ünnepnapot is 160 szolgálat. Egy évben ez 1920, kerekítve 2000 szolgálatot tesz ki.

Díjazzuk munkájukat (és fizessük meg megbízható jelenlétüket) alkalmanként egy tanári óradíjjal, kb. 1500 forinttal (ha stóla-szerűen kapják, akkor ez bruttó-nettó!). Ez tehát egy évre 3 millió forint. Számítsuk még ehhez hozzá egy orgonista fizetését. Istentiszteleti kötelezettsége nem tesz ki egy teljes állást; az extra szolgálatokért (temetés, esküvő) meg úgyis stólat kap. Elegendő lesz tehát e célra havi 100 ezer forintot + 30 % tb. költséget számítani, ez 130 ezer forint, egy évre 1260.000 forint. Mindez együtt egy évre felfelé kerekítve 4,5 millió forintot tesz ki.

Mi azonban nem egy hirtelen nekibuzdulást tervezünk, hanem egy évtizedekre (évszázadokra?) szóló intézményt. Ehhez alapítványra van szükség, melynek csak kamatait fizetjük ki hónapról hónapra. Egyszer kellene tehát letenni akkora tőkét, hogy annak éves hozama legalább 4,5 millió forint legyen. Az állampapírok jelenlegi kamata 10 % körül van; mindenféle bizonytalanságot bekalkulálva azonban számítsuk ennek csak fele, 5 %-ot. Ez azt jelenti, hogy csupán egyszer kellene letenni egy 90 millió forintos énekalapítványt ahhoz, hogy egy templom liturgikus zenei életét a világ végéig intézményesen megalapozzuk. Mérjük össze egy templom restaurációjának költségeivel: nem ér meg ennyit a zenei élet végleges restaurációja? Mily vonzó lehetne fiatal zenészek tucatjainak egy ilyen szolgálati hely; milyen erővel kötné őket (végső soron lelki értelemben is) a templomhoz. Ezáltal pedig hozzájárulhatna az egyház és a zeneművészet, zeneművészek meglazult kapcsolatának helyreállításához!

11. füzet: Aquinói Tamás a békéről: (1) Vajon ugyanaz-e a béke, mint az egyetértés? – A számítógép: a szellemi munka ellensége és barátja – Jegyzetek a liturgiáról: 21. A sequentia - és a liturgia misztikus jellege. 22. A dalosított zsoltár-recitáció

12. füzet: Aquinói Tamás a békéről: (2) Vajon mindenki kívánja-e a békét? Vajon a béke a szeretet sajátos kihatása-e? – Mi a tudomány? Ki a tudós? (I) – Jegyzetek a liturgiáról: 23. Halottak napja. 24. Mondatrend – a mondat rendje.

13. füzet: Mi a tudomány? Ki a tudós (II). – Versmondás – A művészek és az Egyház – Jegyzetek a liturgiáról: 25. „Istentisztelet modern szabad asszonyoknak”. 26. A sivatagi atyák üzenete a mához.

14. füzet: Olvasóim leveleiből – Jegyzetek a liturgiáról: 27. Legrégibb (és legszebb) karácsonyi énekünk. 28. Mit tegyünk azzal, ami „elavult”?

ÉNEKES ZSOLOZSMA az Esztergomi Breviárium alapján (a Szent Ágoston Liturgikus Megújulási Mozgalom kiadványai): **0.** Népszolozsmák. – **I/A.** Nappali zsoltároskönyv (Diurnále). **I/B.** Éjszakai zsoltároskönyv (Nokturnále). **II-V/A.** ádventi, karácsonyi, nagyböjti, húsvéti diurnále. **VII/A.** A szentek közös zsolozsmái (Diurnále). – **Psalterium latino-hungaricum** – Latin-magyar zsoltároskönyv.

EGYHÁZZENEI FÜZETEK: **I. folyam (Tankönyvek):** 3. Katolikus liturgika: A zsolozsma. 4. Katolikus liturgika: Az egyházi év. 6. Liturgikus latin nyelvkönyv. 7. A keresztény istentisztelet I. 8. A magyar egyházzenetörténet forrásai. 9. A himnusz. 10. Latin-magyar himnárium. 11. A graduál-antifonák középkori kapcsolatai. 12. A római mise énekkrendje. 13. Rövid bevezetés a zsidó liturgiába. — **II. folyam (Gregorián műfajok):** 1. Az alleluja. 2. Az antifona. 3. A responsorium. 4. Gregorián példatár egyházzene tanzakok számára. 5. Psalmorum Melodia. 6. Responsoria de Psalmista. 7. A Verbum Caro responzórium-típus. — **III. folyam (Egyházi kórusművek):** 1. Lassus: Nyolc Magnificat. 2. Fux: Ádventi Offertoriumok. 3. Lotti: Mise-tételek. 4. Resinarius: Responzóriumok. 5. Polifon vesperás-zsoltárok és antifonák a Rhau-gyűjteményből. 6. Dufay: 15 himnusz. 7. Középkori angol carolok. 8. Palestrina: Himnuszok. 9. Korai polifónia I. A kezdetektől a Codex Calixtinusig. 10. Genfi zsoltárok négy szólamban Claude Goudimel harmóniáival I-II. 11. Schein: 18 karácsonyi koral. 12: Kétszólamú reneszánsz kórustételek (egyneműkarra). 13. Bicinia Sacra. — **IV. folyam (Hangfelvételek):** A magyar népének népzenei felvételeken, 8 kazetta. – Éneklő Egyház I-VI. kazetta. **CD-ROM:** Hebdomada Maior – A nagyhét szertartásai, szövegei, énekei (írott anyag, hang- és filmfelvételek).

Dobszay L. liturgiai tárgyú könyvei: A magyar népének. – Zsoltárelmélkedések, zsoltármagyarázatok. – A szentmise magyarázata. – Jegyzetek a liturgiáról. – Barsi B.–Dobszay L.: „Íme, most fölme gyünk Jeruzsálembe”.

Kaphatók a Zeneakadémia egyházzenei tanszékén (VI. Vörösmarty utca 35.) — Egyéb információk, olvasnivalók: a www.egyhazzene.hu honlapon.

A „GONDOLKODÓ” füzetek: egyszemélyes, ingyenes folyóirat. Azokhoz szól, akik a katolikus dogmához hűséggel, ugyanakkor előítéletek nélkül eszmélkednek az egyház és világ, hitélet és kultúra, liturgia és társadalmi élet dolgairól.

A füzetek függelékében kapnak helyet az Új Emberben éveken át fenntartott, 2002-ben megszűnt „Jegyzetek a liturgiáról” rovat tovább folytatott darabjai.

A fórum egy értelmiségi személyes nézeteinek ad hangot. Szeretné azt a nyugodt, tárgyyszerű, elemző, ugyanakkor szükség szerint kritikai hangot megütni, mely nemcsak a gondolkodó értelmiség hagyományainak megfelelő, hanem a katolikus egyház szellemi életében is évszázadokon át normálisnak számított.

Személy szerint szívesen fogadok észrevételeket, bírálatokat. Elgondolkodom rajta, s értelem szerint visszatérek az azokban felvetett témákhoz. De ez a fórum személyes vita lefolytatására nem alkalmas, így a levelekre nyilvános választ nem tudok adni.

Évente 10 szám megjelenését tervezem (a tanév folyamán havonként egyet). A számonként két liturgikus jegyzet az Új Ember rovat hajdani kéthetes megjelenési ciklusának felel meg.

A füzetet saját költségemen nyomtatom és ingyenesen bocsátom rendelkezésre. Köszönettel veszem, ha valaki önkéntesen és tetszés szerinti mértékben hozzá akar járulni a költségekhez. A füzet postázásának egyetlen feltétele az, hogy az érdeklődő egy levélben kérje a füzet megküldését, s évente adjon fel tíz darab, önmagának megcímzett, felbélyegzett közepes vagy nagy alakú borítékot a következő címre: Dobszay László, 1024 Budapest, Keleti Károly u. 11/A. II. 9.
